

Ongehoord

Over kleine interacties wanneer woorden niet vanzelfsprekend zijn

Van Goidsenhoven, L. (Red.). (2021) • Epo Uitgeverij, 230 blz.

Shari Jansegers •

Ongehoord is een essaybundel samengesteld door Leni Van Goidsenhoven, literatuur- en cultuurwetenschapper. Hierin weerklinken verhalen van mensen voor wie communiceren om welke reden dan ook niet vanzelfsprekend is.

Het boek brengt inzichten en ervaringen samen van theatermakers, kunstenaars, schrijvers, filosofen, dansers en orthopedagogen, soms geschreven door iemand die ‘zonder woorden’ communiceert, soms geschreven over hen.

Het boek brengt een pleidooi om blijvend op zoek te gaan naar kleine verhalen, naar openingen en insteken die mensen zelf willen laten horen binnen de grote dominante verhalen die er heersen. Het doet ons stilstaan bij het dominante denken dat er slechts één opvatting over taal en verhaal als juist, goed of gezond wordt beschouwd. En dat dit natuurlijk verregaande gevolgen heeft in het erkennen geven aan mensen die moeilijker of anders vertellen.

In de inleiding van het boek wordt dit geduid aan de hand van de TED-talk ‘Het gevaar van een enkel verhaal’ van de Nigeriaanse schrijfster Chimamanda Ngozi Adichie. Zij vertelt wat er dreigt te gebeuren als we alleen de meest dominante verhalen horen, als we mensen slechts één enkele kant van een

-
- Systeemtherapeut, praktijk Mentus te Erembodegem. Als trainer verbonden aan de Interactie-Academie. E-mail: se.jansegers@gmail.com

verhaal, wereld of cultuur laten zien. Hierin verwijst ze naar haar eigen ervaring: hoe ze als Nigeriaans meisje uitsluitend Amerikaanse en Engelse boeken aangereikt kreeg waarin geen enkel zwart personage voorkwam. De boeken prikkelden haar verbeelding en ze was gecharmeerd door de blonde personages met blauwe ogen die in de sneeuw speelden. Het gevolg was dat ze zich niet kon voorstellen dat mensen zoals zij konden en mochten bestaan in literatuur, dat ook zwarte mensen een literaire stem hadden.

Toen ze negentien jaar oud was en in Amerika ging studeren, merkte ze op dat haar kamergenote ervan uitging dat Adichie geen vloeiend Engels kon spreken en een voorkeur zou hebben voor traditionele Afrikaanse muziek. Haar kamergenote had maar één verhaal over Afrika in gedachten: het dominante verhaal van Afrika als een primitief, arm werelddeel. Binnen dat verhaal was er geen enkele mogelijkheid dat Afrikanen iets met haar gemeen zouden hebben.

‘Enkele verhalen,’ legt Adichie uit, ‘creëren vooral stereotypen. Het probleem is niet zozeer dat ze onjuist zijn, maar dat ze onvolledig zijn. Ze zorgen ervoor dat een bepaald verhaal het enig mogelijke verhaal wordt.’

Macht bepaalt welke verhalen verteld worden en wie de verteller is. Macht is het vermogen om niet alleen een verhaal over een ander te vertellen, maar dat verhaal te maken tot het definitieve verhaal over die persoon. Leni Van Goidenhoven vindt dat die onrechtvaardigheid doorprikt moet worden.

Met haar onderzoek en boek wil ze aantonen dat ervaringsverhalen van mensen met een beperking er wel toe doen, dat we te allen tijde bescheidenheid aan de dag moeten leggen over wat we denken te weten over iemand.

Door de open en kritische vraagstelling in het boek word ik evenzeer getriggerd om als (systeem)therapeut even stil te staan bij de manier waarop ik plaats en ruimte geef aan wat verhaalbaar is binnen mijn eigen ontmoetingen met cliënten. Op welke manier ga ik voorbij aan het louter gesproken woord en zijn vanzelfsprekende betekenissen? Hoe kan ik mensen toch meer horen, erkenning geven en naar waarde schatten? Hoe kan ik de complexiteit capteren die er heerst in creatieve interacties?

Een hindernis waar ik onder meer soms tegenaan loop, is dat mijn tempo te hoog ligt. Ik vergeet soms dat mijn cliënten nog nooit gehoord hebben over binnenkant en buitenkant en de samenhang daartussen. Dat wat voor mij vanzelfsprekendheden zijn, voor hen soms zeer innovatief kan zijn. Dat de

inzichten die zij vergaren voor hen een hele nieuwe wereld openen, terwijl ik mijn systeemtheoretische bril niet meer kan afzetten, zelfs niet meer in mijn dagelijks functioneren. Dat ik met circulaire vraagstelling en verbanden jongleer, terwijl zij nog muurvast zitten in oorzaak-gevolgdenken. Mijn uitdaging ligt in het tempo houden, vertragen en dan aansluiten. Er is niets zo magisch als je mensen kan uitnodigen naar een ander perspectief en hun blik op hun wereld verruimt; alsof je de glinstering in hun ogen terugtovert.

Ongehoord is meer dan een bundeling van persoonlijke ervaringen en levensverhalen. Het boek inspireert ook tot alternatieve manieren van communicatie. Het stimuleert mij om niet alleen het hoofd en het hart van mensen in mijn gesprekken te integreren, maar ook hun handen. Handen die iets creëren, die iets proberen te vertellen aan de hand van een penseel, een potlood of een stuk klei enzovoort. Veel van de verhalen gaan ook over het wederzijdse zoekproces van communicatie zelf waarbij men de aandacht vestigt op de dynamiek die tot stand komt tussen verteller en luisteraar. Een voorbeeld hiervan is de tekst van Sofie De Schryver, student moraalwetenschappen, die voornamelijk spreekt met behulp van op maat gemaakte communicatieboeken met meerkeuzevragen. Een ondersteunend assistent stelt vragen en Sofie antwoordt door in een 'kijkraam' te kijken naar de richting die correspondeert met haar antwoord. Dit essay benadrukt sterk het samenspel tussen Sofie en haar begeleider en de spanning om de juiste interpretatie. De dialogen tussen Sofie en haar begeleider zijn op levendige wijze overgebracht in de tekst (p. 44):

Wil je iets zeggen, Sofie?

Ik kijk naar rechts. Dat wil zeggen: ja.

Is het je snelle communicatiekaart?

Ik kijk naar links. Dat wil zeggen: nee.

Is het je filosofiekaart? Ja of nee?

Ik kijk naar rechts. Dat wil zeggen: ja.

[...]

Welke kleur? Geel (links), blauw (midden), rood (rechts)?

Ik kijk naar links. Dat wil zeggen: geel.

Welke rij? 1e (links) 2e (midden) 3e (rechts)?

Ik kijk naar links. Dat wil zeggen: 1e.

Dan komen we uit bij het symbool: moraalfilosofie.

Is dat het symbool dat je nodig hebt, Sofie?

Ik kijk naar rechts. Dat wil zeggen: ja. Het symbool 'moraalfilosofie' heb ik nodig.

Wat vooral indruk maakt is de eerste vraag die wordt gesteld: het is een uitnodiging aan Sofie om iets te kunnen zeggen. Wanneer niemand die vraag stelt, zal ze zich veel moeilijker kunnen uiten. Het toont de verantwoordelijkheid van de luisteraar in dit gezamenlijke proces.

En ook dit doet me stilstaan bij mijn positie hierin als therapeut. Hoe nemen mijn cliënten en ik tijd om ons op elkaar af te stemmen? Hoe zoeken we naar elkaar? En op welke manier beroeren we elkaar of worden we beroerd zonder dat één geluid aan onze mond ontsnapt?

Ik geloof dat ieder wie het boek leest dit ook op een andere manier leest, geraakt wordt door andere verhalen en uitgedaagd wordt om naar zichzelf te kijken en de manier waarop men in verbinding gaat met anderen.

Ongehoord inspireert tot alternatieve manieren van communiceren. Zo beschrijven de meeste essays dat een kunstzinnig verhaal misschien het meest geschikte middel is om de realiteit van het leven met een beperking over te brengen. Hierbij wordt vaak de nadruk gelegd op het creëren van kunst als iets louter artistieks, en niet therapeutisch.

Ik begrijp dat er een duidelijk verschil is tussen creatieve werkvormen inzetten in een therapeutische context en creatief iets uiten of op een niet-talige manier in verbinding gaan met elkaar. Maar ik weet eigenlijk niet of dat onderscheid altijd zo gemaakt moet worden. Is er echt een conflict tussen therapeutisch werk en artistiek werk? Heeft het creëren van kunst niet altijd een therapeutisch effect?

In ieder geval doet het boek me met warme dankbaarheid kijken naar mijn repertoire van mogelijke communicatievormen, talig en niet-talig. Het schrijven van deze recensie doet me terugdenken aan de woorden van Robert Neimeyer, narratief psychotherapeut: *'It's in between the words that the magic happens.'*